

Presentasjon av Gunn-Britt Retter, leder av Arktis- og miljøavdelingen i Sámiráđđi/ Samerådet

Karášjohka 23.02.2023

Samerådet fikk i oppdrag å utarbeide en klimarapport som utreder hvilke konsekvenser klimaendringene får for samisk kultur, næringer og samfunn. Vi har arbeidet med rapporten i løpet av 2022 og er nå endelig klar for å levere den Sametinget. Klimaendringer er et komplekst saksfelt og det var utfordrende å holde teksten kort. Av praktiske årsaker, er rapporten i utgangspunktet skrevet på engelsk, og som et unntak, så bruker norsk i fremleggelsen.

Vi er et team på tre som i hovedsak har jobbet med rapporten og de er med her i dag, det er Susanna Israelsson og Tonje Johansen. Samerådets hovedsekretær Áile Javo er også her i dag.

I løpet av tida vi har til rådighet skal æ først fortelle ka vi har gjort, deretter gi noen smakebiter fra sammenstillinga av forskninga. Deretter bruker jeg resten av tida på siste del av rapporten, som omhandler påvirkninger på samisk, kultur, næringer og samfunn.

Materialgrunnlag

Arbeidet baseres på forskning som e presentert i de seneste klimarapportene fra Arktisk råd og FN's klimapanel. Vi har valgt ut innhold derfra som vi mener er relevant i en samisk kontekst. Det er etter hvert også mye forskning og rapporter produsert av samer sjøl om klimaendringer og påvirkninger spesielt på reindrifta, samt en god del forskning gjort av andre om samiske forhold relatert til emne, som vi har basert oss på.

Og ikke minst, så har samiske kunnskapsbærere sine observasjoner og refleksjoner om klimaendringer og dets konsekvenser for samisk livsgrunnlag

og samisk kultur vært viktige for utviklinga av rapporten. Gjennom skriftlige intervjuer av samiske reindrifstutøvere der vi fikk innspill fra den finske, svenske og norske delen av Sápmi, fra nord til sørlige Sápmi fra reindrifstutøvere i alderen 25 - 65 år. Vi gjennomførte to workshops i løpet av 2022, en med fokus på klimaendringer med samiske kunnskapsbærere; en med fokus på meahcástallan (ferskvannsfiske, jakt og sanking) i Ohcejohka/Utsjoki og en med fokus på saltvannsfiske i Deanu Šaldi/Tana Bru. Et mer generelt seminar ble arrangert under Samekonferansen i Váhtjer, der ca. 75 samiske sivilsamfunns-representanter og samiske beslutningstakere deltok. Innspillene både bekreftet og utdypa funnene fra klimaforskninga. Bidragene fra kunnskapsbærerne hjalp oss også med å velge fokusområder for rapporten, og det utvida vårt eget perspektiv på det samiske samfunnet, dets erfaringer og dets behov, samt klimaendringer og dets innvirkning på hverdagen vår.

De samiske kunnskapsbærerne vi har snakka med dekker et bredt geografisk område i Sápmi - fra vest til øst, og fra nord til sør. Rapporten dekker dessverre ikke Guoládatnjárga (Kola-halvøya) på grunn av restriksjonene og utfordringene forårsaket først av COVID-19-pandemien etterfulgt av den nåværende geopolitiske situasjonen. Relativt lite har blitt publisert om klimaendring-relaterte virkninger på Kolahalvøya i vitenskapelig litteratur utenfor Russland. Virkningene av klimaendringer og relaterte påvirkninger på samfunnet som er beskrevet i denne rapporten forventes imidlertid å være relevante også for det samiske samfunnet på Kolahalvøya, men det er ikke behandla i denne rapporten.

[BILDE 3 – Kapittelinndeling - Rapportens oppbygning](#)

Etter forord og en innledning som introduserer temaene rundt klimaendringer, urfolk og kompleksiteten innen feltet og påvirkning på vår kultur, samt beskriver prosessen med og utforminga av rapporten, kommer fem kapittel.

Kapittel to begynner bredt og tar sikte på å gi et kort sammendrag av klimaendringer på globalt nivå gjennom utvalgte kategorier som vi tenker er relevant for Arktis og Sápmi.

Kapittel tre fremhever anerkjennelsen urfolkskunnskap og urfolks forvaltning av naturen har mottatt globalt, sammen med noen av barrierene og utfordringene urfolk står overfor i styringssystem og -strukturer innenfor klimafeltet.

Kapittel fire tar sikte på å snevre bildet inn fra det globale til det Arktiske og for Sápmi og viser kort noen av de observerte virkningene av klimaendringene - hvordan det påvirker økosystemer og mennesker - og presenterer også noen av fremtidige anslag for både klimatiske og ikke-klimatiske endringer i arktiske som har blitt fremhevet i forskning.

Kapittel fem presenterer en oversikt over hvordan klimaendringer påvirker samisk samfunn, kultur og livsgrunnlag, basert på forskninga, samt workshoppene og de skriftlige intervjuene vi har gjennomført med samiske kunnskapsbærere.

I det *sjette* og siste *kapittelet* trekker vi frem noen av de temaene og behovene som vi finner spesielt relevante å ta opp og vurdere videre i forhold til klima- og andre endringer i Sápmi. Kapittelet tar **ikke** sikte på å løse alle problemstillingene som er tatt opp i tidligere kapitler, men vi håper det vil tjene til ettertanke.

[BILDE 4 Sitat fra Cali - Kapittel 3](#)

Æ vil først si noen ord om kapittel 3. Den tar for seg noe av anerkjennelsen som er kommet urfolk til gode i internasjonale prosesser. Dette er godt sammenfattet av Spesial rapportør for urfolksrettigheter Francisco Cali Tzay da han besøkte Samekonferansen i Váhtjer i august, gjengitt i sitatet her.

Klimapanelet har ganske konsekvent understreket hvor viktig det er å inkludere urfolk i beslutningstakinga. Anerkjennelse og bruk av urfolkskunnskap og verdier styrker beslutningstaking og forvaltning. Urfolksdeltakelse bidrar til å adressere de kombinerte utfordringene av klimaendringer, matsikkerhet og tap av biomangfold, blant annet.

Mens urfolk i økende grad anerkjennes også nasjonalt, noe som blant at viser seg i klimakonvensjonens rapportering fra partsmedlemmene/statene, de såkalte nasjonalt fastsatte bidrag (NDC), så viser det seg også i IWGIA sin studie, at det fortsatt ikke er på plass tilstrekkelige og hensiktsmessige mekanismer som setter i verk tiltak som følge av en sånn anerkjennelse nasjonalt.

Klimapanelet (2022) fremhever at tiltak for tilpasning som ikke tar hensyn til uønskede utfall kan ha motsatte effekter og i stedet bli maladaptive, /mistilpasning - noe som risikerer å redusere tilpasningsevnen, forsterke ulikhet og eksponering for risiko, og dermed øke sårbarheten. Spesielt vekt på maladaptiv - mistilpasset praksis knyttet til urfolk er lagt på kulturelle og økonomiske konsekvenser av flytting som forstyrrer kulturelle og åndelige bånd til landområder, forstyrrer livsgrunnlaget og stedsfølelse, men også planting av uholdbare trearter innenfor urfolksområder som påvirker sedvane baserte rettigheter.

[BILDE 5 – Temperaturer – oppvarming](#)

map) Near-surface air temperatures across the Arctic from October 2021-September 2022 compared to the 1991-2020 average. Most of the Arctic was warmer than average (red) during the monitoring year, though Alaska was notably cooler-than-average (blue). **(graph) Annual temperatures in the Arctic (red line) are increasing more rapidly than the global average (gray line).** Gjennomsnitts temperaturen i Arktis rød linje, øker raskere enn det globale gjennomsnittet

Kapittel 2 og 4

Arktisk temperaturøkning

Globalt sett viser alle målinger at landområder varmes mer enn hav, og Arktis og Antarktis varmes mer enn tropene. Global overflatetemperatur anslås å fortsette å stige minst til midten av århundret, og det er anslått at global oppvarming på 1,5°C og 2°C vil bli overskredet i løpet av det 21. århundre med mindre kraftige reduksjoner i CO₂ og andre klimagassutslipp skjer i kommende tiår.

Den siste rapporten fra FNs klimapanel viser at det er helt klart at menneskelig påvirkning har bidratt til å varme opp atmosfæren, havet og landet, noe som har resultert i omfattende og raske endringer i atmosfæren, havet, endringer i den frosne delen av jordoverflata, der vann finnes i fast form dvs. isbreer, snødekke, tele, permafrost, havis og islagte innsjøer. (kryosfæren) og av områder på jorda der det finnes organisk liv, dvs summen av alle økosystem på jorda (biosfæren).

- 1,07°C økning i global overflatetemperatur siden slutten av 1800-tallet
- De siste fire tiårene, har hvert tiår vært varmere enn tiåret før det - siden 1850

Arktisk råds rapport fra 2021 konkluderte med at oppvarming av Arktiske områder, nord for 65°N, har skjedd 3 ganger raskere enn det globale gjennomsnittet, de siste 50 år. Dette har resultert i klimaendringer i størrelser og

hastigheter som er blant de høyeste i verden, under alle oppvarmingsscenarier forventes polområdene å bli vesentlig forskjellige i nær fremtid.

- temperaturen har økt med 3,1°C. De varmeste årene siden 1900 har vært de siste syv årene – i perioden 2014-2020.

BILDE 6 Snø-graf

(**map**) This map shows spring snow duration—how long the ground remained snow-covered from February–July—in 2022 compared to the 1998-2018 average. Most of the Arctic had fewer snow-covered days than average (brown). (**graph**) **June snow cover compared to the 1998-2018 average for the Eurasian (blue line) and North American (purple) Arctic from 1967–2022.** Snødekke i juni sammenlignet med gjennomsnittet for 1998-2018, Euroasia blålinje, og nord America lilla linje.

I løpet av de siste tiårene har global oppvarming ført til omfattende reduksjon av isdekke og isbreer, reduksjon i snødekke og reduksjon i både utbredelse og tykkelse av arktisk havis, og økning av temperaturen i permafrost – reduksjon og forringelse av det som kalles kryosfæren. Dette endrer Arktis, og har innvirkning på terrestriske (jorden eller jordoverflaten, landområdene), marine og ferskvannøkosystemer.

Økosystemer på land merker virkningene av endringer i nedbør, økt tining av permafrost, endring i forekomst, kretsløp og fordeling av vann på vidda (tundrahidrologi) og endringer i vegetasjon, kyst- og elvebredderosjon, reduksjon i snødekke og isdekkeutbredelse, vintertine/gjenfrysing og økt hyppighet og fare for skogbranner.

Marine økosystemer opplever nedgang i havistykkelse og -utbredelse, sammen med endringer i tidspunktet for issmelting, noe som endrer rekkevidden og bestandene til arktiske arter. Stadig varmere vann gir mer egnede forhold for

utvikling av giftig algeoppblomstring, det presser også kuldetilpassede arter stadig lengre mot nord. Gunstigere forhold i arktiske strøk leder til at dyre- og plantearter tilhørende sørligere strøk trekker nordover. Dette fører til en rask omorganisering av polare økosystemer.

De raske transformasjonsendringer i Arktiske økosystemer påvirker produktivitet, sesongvariasjoner, utbredelse og samspill mellom arter og resulterer dermed i store innvirkninger på sosioøkologiske systemer - mennesker og levebrød.

Tusenvis av arter spredt over terrestriske, ferskvanns- og marine systemer har forskjøvet utbredelsen til høyere breddegrader og høyder, med halvparten til to tredjedeler flyttet til høyere breddegrader. Dette igjen bidrar til å endre sesongmessige aktiviteter, tallrikhet og distribusjon av økologisk, kulturelt og økonomisk viktige plante- og dyrearter, til økologiske forstyrrelser og økosystemfunksjon. Nye arter som kommer inn i høy-Arktis utgjør nye realiteter for arktiske arter med bl.a. risiko for sykdommer og konkurranse, eller til og med risiko for utryddelse.

Et varmere Arktis har gitt regionen ny oppmerksomhet og muligheter. Olje- og gassvirksomhet, gruvedrift, turisme, skipsfart og fiskeri ser muligheter for utvikling, men medfører også risiko for å påvirke mennesker og miljø negativt. Arktisk endring gir også nye muligheter for arktiske innbyggere, som jakt- og fiskeressurser, eller sysselsetting i de nye næringene som etablerer seg.

Ettersom klimaendringene i økende grad truer mange fasetter av arktisk livsgrunnlag, kultur, identitet, helse og sikkerhet, spesielt for urfolk – risikerer virkningene av klimaendringer å bli forsterket av disse nye forholdene og mulighetene, også for oss i Sápmi. Det kommer vi tilbake til.

Fremtidige anslag

Framskrivninger med klimamodeller anslår at årlig gjennomsnittlig overflatetemperatur i Arktis kan stige 3,3°C-10°C over gjennomsnittet for 1985-2014 innen 2100. Gjennomsnittlige vintertemperaturer i Sápmi kan øke med så mye som 7°C - 8°C i løpet av neste 100 år. Det betyr at somrene og høstene blir lengre og vintrene kortere og våtere.

BILDE 7 – Bilde fra samiske næringer - Kapittel 5 - Sápmi-kapittelet

I dette kapittelet har vi kombinert resultatene fra workshopene, seminaret og intervjuene med reinsdriftsutøvere sammen med forskning. Som vi sa i innledningsvis, fremhevet våre kunnskapsbærere også ting som vi visste lite om eller hadde ideer om å dekke (for eksempel utbrudd av lauvmakk). Resultatene fra workshopene og intervjuene med samiske kunnskapsbærere og relevant forskning presenteres i forhold til ulike sider ved samisk kultur og levebrød.

Kategorier som dekkes er:

Kystfiske

Ferskvannsfiske

Jakt og sanking (elg, rype, bærplukking)

Duodji

Reindrift

Helse og velvære i Sápmi

Arktiske urfolk har endret tidspunktet for sesongbaserte aktiviteter på grunn av klimatiske påvirkninger og endringer i naturen, og denne rapporten konkluderer, basert på innspill fra samiske kunnskapsbærere og forskningsfunn, at samisk kultur også har tilpasset seg og gjort endringer - for eksempel på grunn av utrygge is- og snøforhold, nye sesongmessige værforhold, og endringer i artsfordeling og tallrikhet. Forskning viser også at klimaendringer i Sápmi har hatt en negativ innvirkning på mental helse og velvære, matusikkerhet og

sykdom forbundet med endret kosthold, og at risikoen for å utsette seg for farer og skader har økt.

Klimaendringers påvirkning på rein og reindrift kommer fra både sakte gående endringer og ekstreme værhendelser. Endringer i vegetasjon og sammensetninga i plantesamfunn utgjør en risiko for kvaliteten og tilgjengeligheten av beite, noe som reduserer reinens helse og overlevelse. Hendelser knyttet til vinternedbør, med ekstremt snøfall og økt forekomst av regn-på-snø og tining-frysing på grunn av skiftende temperaturer, har allerede resultert i tap i flokker i Sápmi på grunn av tykt snødekke og isbarrierer over lav og moser som gjør tilgangen til beite vanskelig for rein.

Økosystemenes respons på endret klima, som vegetasjonsskifter, har imidlertid også innvirkning på geografisk fordeling av arter. Dette øker risikoen for spredning av parasitter og klimasensitive infeksjonssykdommer, hvorav mange er zoonotiske (smitter fra dyr til mennesker). Andre konsekvenser knyttet til klimaendringer inkluderer politiske eller kulturelle konsekvenser knyttet til endringer i bruk av samisk urfolkskunnskap og ferdigheter. I tillegg konsekvensene av den byrden som legges på reindrifutøveren fra økt arbeidsmengde, økonomiske kostnader og stress fra tilpasning av gjeterpraksis – med ressurser, arbeidsstyrke, tid og generelle tilpasningsmuligheter som har begrensninger. Disse konsekvensene forsterkes ytterligere av flere eksterne påvirkninger, som konkurrerende former for arealbruk og rovdyr, som begrenser gjeternes tilpasningsmuligheter – med påvirkning både på reindrifutøvere og rein. Fleksibilitet og tilgjengelig areal er grunnleggende for evnen til å gjøre justeringer, men fragmenterte, redusert areal og predasjon gjør reindriftilpasningsevne og motstandskraften utfordrende, eller til og med umulig. Det er blant ting vi presenterer i kapittel fem.

Iskvalitet, vann, skitur, dårlig is . Løypemaskin

Multer – lauvmakk – kunnskapsoverføring – mangel p åbær – ny steder

Kortversion: - goavvi-events oftere, mye snø fra økt nedbør - økt insekttrakkassering - usikker migrasjon (f.eks usikre isforhold) - endring i sesongmessige migrasjonsmønstre - økt arbeidsbelastning, stress, økonomisk belastning

Kapittel 5 er det mest omfattende kapittelet i rapporten, oppfordrer dere alle til å lese gjennom det.

BILDE 8 Sitat Kapittel 6

Klimaendringene anslås å gi vidtrekkende konsekvenser for biologisk mangfold, økosystemer og deres sammensetning og dermed på det samiske kulturlandskapets funksjoner som helhet. Etersom samer har en sterk tilknytning til landskapet, gjennom vår kulturell praksis og høsting/matauke, har endringer i miljøforhold både direkte og indirekte innvirkning på samfunnet vårt (helse, kultur, næringer og høsting/matauke, matsikkerhet.)

I rapportens siste kapittel har vi derfor valgt å trekke frem noen av temaene og behovene drevet av klimaendringer og andre endringer i Sápmi som vi finner spesielt relevante å ta opp og vurdere videre i sammenheng med tilpasning og beredskap for forventede endringer i Sápmi, men også for å styrke vår motstandskraft/resiliens mot denne endringen. Vi har listet 29 anbefalinger i teksten. De er rettet mot forskjellige instanser, inkludert både Sametingene og Samerådet selv, samt nasjonalt og regionalt i Sápmi. Jeg vil fremheve noen av dem her.

BILDE 9 - Anbefalinger

Vi ser at det behøves tverrfaglige tiltak og målrettede strategier for klimatilpasning for å kunne sette det samiske samfunnet i stand til å møte de fundamentale endringene og nye risikoer klimaendringer fører med seg. Dette er nødvendig for å minimere og dempe de negative påvirkningene klimaendringer

har på vårt samfunn, våre liv, vår kultur og vår helse. Sentralt står å gjenopprette og styrke fleksibiliteten for samisk kultur og næringer. Dette innebærer blant annet å styrke samiske institusjoner og sikre rettmessig anerkjennelse og bruk av samisk urfolkskunnskap. Videre krever det også økt produksjon av kunnskap om hvordan klimaendringer påvirker **alle aspekter** av det samiske samfunnet. Vi ser at det finnes kunnskapshull om konsekvensene av klimaendringer i flere forskningsfelt i Sápmi. Videre så må det anerkjennes både i det samiske samfunnet og i storsamfunnet at klimatiltak er en viktig del av helsepolitikken, og at helsetiltak er en viktig del av klimapolitikken. Andre viktige deler av klimatilpasningen vil være -styrket en beredskap- som også behandler kunnskapshullene om nye risikoer knyttet til matsikkerhet, samt de langsiktige konsekvensene knyttet til mulig behov for kulturell endring. Vi understreker at det overordnede og grunnleggende for gjennomføring av slike tiltak vil være full anerkjennelse av samiske rettigheter, selvbestemmelse og partnerskap med det samiske folket.

Klimatilpasning og beredskap knyttet til miljøendringene i Sápmi vil også kreve koordinering og målrettet håndtering fra samiske politiske organer og institusjoner med nasjonale myndigheter. Dette må være rettet mot ulike institusjonsnivåer for å styrke tilpasningsevnen for samisk kultur og livsgrunnlag.

BILDE 10 – anbefalinger

Selvbestemmelse for samisk samfunn til å prioritere, planlegge og gjennomføre løsninger basert på vår kunnskap og behov gjennom finansiering

Selvbestemmelse er avgjørende for at det samiske samfunnet skal kunne prioritere, planlegge og iverksette løsninger basert på vår kunnskap og våre behov. Samiske organisasjoner og representative institusjoner må ha den kapasitet og myndighet som kreves for dette. Dette omfatter flere ting, men vi

har valgt å fremheve rettferdig tilgang til klimafinansiering for å støtte tiltak knyttet til avbøtende tiltak og tilpasning. Eksisterende internasjonale klimafinansierings-ordninger ekskluderer samer, så vel som andre urfolk i det globale nord, noe som begrenser den økonomiske kapasiteten til å bygge et mere robust samisk samfunn som står overfor store påvirkninger fra klimaendringer. Dagens finansieringsordninger avdekker det kritiske behovet for å etablere nye strukturer for klimafinansiering for Arktis og i nasjonalstatene i Sápmi som er direkte målrettet mot samer og våre behov.

Angående nasjonale finansieringsordninger - når vi ser at det som betegnes som «kriser» er i ferd med å bli normen snarere enn unntaket i Sápmi – så må dagens krisefond som tilbys for å støtte kriser i reindriften, omstruktureres for å bli en standard støttemekanisme for samiske næringers tilpasning til klimaendringer. Altså en nasjonal klimatilpasnings finansieringsordning. På den måten kan de faktiske krisefondet bidra når fremtidige kriser som overstiger den nye normalen oppstår.

BILDE 11 Anbefalinger

Tilpasning og tilpasningsevne krever økt fleksibilitet

For Sápmi er tilpasning og tilpasningsevne direkte knyttet til muligheter for fleksibilitet. Dette ble tydelig under utarbeidelsen av denne rapporten.

Fleksibilitet er, og kan være, mange ting og kan også være svært lokalt bestemt. Eksempler på fleksibilitet er tilgjengelig areal og økologisk intakte beiteområder for å muliggjøre beiterotasjon for reindriften, og tilgang til et mangfold av arter for samisk fiskeri. I tillegg til å være nøkkelen til tilpasning, er fleksibilitet også nøkkelen til kulturell kontinuitet og utvikling, slik kunnskapsbæreren som er aktiv i samisk fiskeri, har fremhevet.

Samiske kunnskapsbærere og forskere på flere felt uttrykte stor bekymring for at dagens mulighetsrom for fleksibilitet er presset av f.eks. forvaltningspolitikk

og -lovgivning, dette begrenser mulighetene for nåværende og fremtidig tilpasning. Å gjenopprette/øke fleksibiliteten for samisk matauke/høsting og næring vil derfor være grunnleggende for å opprettholde og styrke tilpasningsevnen i tider med store endring. Fleksibilitet innebærer at forvaltningspolitikken tilpasses nye realiteter, men i vår sammenheng - spesielt for behovene i samisk kultur og næringer.

I tillegg må styringssystemer, styringspolitikk og regelverk ha innebygd fleksibilitet tilpasset samers behov. Fleksibilitet innebærer å reagere på skiftende omstendigheter, men også å reagere på disse endringene i tide Dette vil kreve **transformative** endringer av styringssystemene.

Ettersom klimaendringene påvirker tradisjonelle samiske næringer og dermed også økonomien, legges det dermed press på hele samiske samfunnet. Derfor vil et annet viktige aspekt ved å opprettholde fleksibilitet, være mangfold. Dette inkluderer for eksempel utvikling av strategier og/eller støttesystemer som oppmuntrer og muliggjør diversifisering og breie ut samiske næringer og virksomheter for å øke stabilitet, sikkerhet og tilpasningsevne. Å ha flere ben å stå på er fortsatt viktig.

BILDE 12 – Anbefalinger

Tilpasning krever beredskap

Tilpasning inkluderer også å forberede seg på potensielle påvirkninger og konsekvenser av ekstreme værhendelser, samt farene som klimaekstremer utgjør. Scenarier for fremtidige klimaendringer fremhever økt risiko for forekomsten av ekstremvær og klimafarer i Sápmi. Disse hendelsene kan omfatte direkte trusler mot menneskeliv og sikkerhet, for eksempel fra varmeeksponering om sommeren eller snøskred, og usikre isforhold; høyere utgifter til materielle skader samt høyere samlede utgifter for samfunnet. Økt

forekomst av klimafarer kan også øke behovet for og hyppigheten av søk- og redningsaksjoner som det samiske samfunnet må være forberedt på.

Tilpasningsstrategier må være bærekraftige, ikke bare økonomisk og miljømessig, men også kulturelt og sosialt for Sápmi. Å forstå nåværende og fremtidige endringer, hvordan de samhandler med flere drivere, og hvordan vi kan styrke tilpasningsevnen og motstandskraften krever et helhetlig perspektiv og flere måter å fremskaffe kunnskap og viten. Funn fra forskning, og vårt arbeid med denne rapporten, viser et kritisk behov for å undersøke konsekvenser i en bred, flernivå- og tverrfaglig kontekst – samspillet mellom klima, økosystemer og samfunn i endring – for å utvikle beredskapsstrategier og tiltak i Sápmi. Dette inkluderer blant annet også behov for å vurdere risikoene som utfordrer arbeidssikkerheten innenfor ulike næringer. Å forstå virkningen og betydningen av flere påvirkningsfaktorer for klimaendringer er avgjørende når man vurderer sårbarhet, risiko og tilpasningsstrategier.

Det må også fremskaffes mer kunnskap om hvordan klimaendringer påvirker **alle sider** av det samiske samfunnet. Vi ser at det er kunnskapsmangler om konsekvensene av klimaendringene og hvordan de påvirker det samiske samfunnet i flere forskningsfelt i Sápmi.

BILDE 13 – anbefalinger

Styrking av samiske kunnskapsinstitusjoner for tilpasning

Samiske institusjoner, organisasjoner, kunnskapssentre og kunnskapsnettverk spiller en nøkkelrolle i det samiske samfunnet da de kan formulere og fremme samisk urfolkskunnskap. De representerer også et potensial for å legge til rette for fora der kunnskapsbærerne kan møtes, snakke og dele observasjoner av mulige effekter av endring og løsninger for langsiktig motstandskraft/resiliens. I rapporten eksemplifiserer vi med noen av de sentrale institusjonene og

kompetansesentrene. Vi har allerede Sámi Allaskuvla, ICR og Mearrasiida, men det burde vært et kompetansesenter for språk og mehci på hvert nes og bygd.

Nasjonalstatene i Sápmi har alle sin arktiske- eller nordområdepolitikk.

Gjennom disse uttrykker de behovet for mer kunnskap om polarområdene for bedre å forstå klimarelaterte endringer. Behovet for mer kunnskap belyses for å sikre bedre forvaltning av ressursene, men også for næringsutvikling og verdiskaping, og for noen – for å forstå og beskytte sårbare arktiske økosystemer. Finansiering av kunnskapsproduksjon oppfyller dermed et behov definert av nasjonale interesser og storsamfunnet, vanligvis etterfulgt av midler til å bygge institusjoner, vitenskapelig infrastruktur og med investeringer i vitenskapelige prosjekter. Det blir derfor åpenbart at det samiske samfunnets behov for kunnskapsproduksjon og kunnskapsgenerering for å forstå klimaendringer og deres virkninger, samt å bygge motstandskraft i samiske samfunn, ikke er like mye prioritert. Vi trenger å styrke våre kunnskapsinstitusjoner av samme grunn som Norge trenger kunnskap om Polarområdene, for å styrke vårt samfunn (bedre forvaltning av ressursene, men også for næringsutvikling og verdiskaping, og for noen – for å forstå og beskytte sårbare arktiske økosystemer).

Bilde 14 anbefalinger

Tilpasning krever mer kunnskap relatert til mat og mattrygghet

Klimaendringer, i kombinasjon med andre ikke-klimatiske påvirkninger som truer det biologiske mangfoldet, risikerer anslåtte fremtidige endringer å føre til store påvirkninger på ressursgrunnlaget til samisk kultur. Dette vil direkte påvirke matsikkerheten og mattryggheten for det samiske samfunnet, så vel som vår helse.

Fremtidige endringer risikerer å føre til store påvirkninger på ressursgrunnlaget for den samiske kulturen slik vi kjenner den i dag. Dette vil ha direkte

innvirkning på matsikkerheten og mattryggheten i det samiske samfunnet, samt på helsen vår. (Konsekvenser for matsikkerhet går dermed utover tilgang til mat og fysisk helse.) AMAP understreker at det er stor enighet i forskningen at klimaendringene risikerer å påvirke matsikkerheten i Arktis negativt, men at det er for få studier gjort på dette feltet. Dessuten påpeker de at studiene som finnes holder for lav kvalitet til å kunne si noe om dagens situasjon. Dette understreker behovet for grundige studier, også fra et samisk perspektiv. Som et resultat av dette er vurderinger og tiltak som inkluderer undersøkelser av nåværende og fremtidige risikoer for samisk mattrygghet, sånn som nivåer av forurensninger og giftstoffer i kulturelt viktige arter i samisk kosthold, samt sykdomsrisiko fra patogener (sykdomsfremkallende) som truer dyrevelferden, være viktig del av matsikkerheten. Å fylle disse kunnskapshullene er avgjørende for å forutsi hvordan konsekvensene av klimaendringer utarter i det samiske samfunnet. Det er også helt avgjørende for å kunne gjøre det samiske samfunnet i stand til å tilpasse seg miljøendringene.

Forskning presentert i kapittel fem understreker at å gå bort i fra tradisjonelle høstningsaktiviteter på grunn av klimaendringer og/eller matsikkerhetsrisikoer sannsynligvis vil føre til at folk blir mer avhengige av matvarer som er kjøpt i butikken. Disse kan ofte være mindre sunne, noe som øker forekomsten av sykdommer som diabetes, hjerte- og karsykdommer, tannproblemer og overvekt. Foruten den åpenbare bekymringen for hvordan en slik utvikling kan påvirke samenes helse både på kort og lang sikt, viser den også det grunnleggende behovet for å opprettholde og styrke vår interne matsikkerhet fra et helseperspektiv, men også fra en rekke andre perspektiver - som bør være av vesentlig betydning også for storsamfunnet.

En annen viktig ting i forhold til fleksibilitet og tilpasning er kunnskap. På den ene side rimelig og rettferdig utnyttelse av samisk urfolkskunnskap, men også storsamfunnets behov for økt kulturell forståelse og kunnskap om samisk kultur,

næringer og behov. Ifølge forskning, er kunnskap om arktiske urfolks matkulturer, spesielt, er avgjørende for å tilpasse seg arktiske endringer, bygge motstandskraft og opprettholde kulturer og samfunn.

BILDE 15 – anbefalinger

Tilpasning krever helhetlige forståelser av helse og velvære i forhold til endring

Økning i psykiske helseproblemer globalt anslås å være et resultat av klimaendringer, og dette vil sannsynligvis også være tilfelle i Sápmi. Forskning tyder på at virkningen av klimaendringer på urfolk og deres lokalsamfunn forsterker de anslåtte forekomstene av psykiske lidelser. Effekten av klimaendringer på urfolks mentale helse har ikke fått tilstrekkelig oppmerksomhet, hverken i Sápmi eller globalt.

Det forskningen viser til er at klimaendringer kombinert med andre press faktorer har ført til økt stress, angst, bekymring, depresjon og selvmordstanker blant reindriftsutøvere i Sápmi. Knyttet til klimaendringer har fysisk og psykisk stress dukket opp som økende bekymring for reindriftsutøvere og deres familier. Disse bekymringene og erfaringene ble fremhevet av reindriftsutøvere og andre samiske kunnskapsbærere under utarbeidelsen av denne rapporten. Selv om dette indikerer en alvorlig helsesituasjon for reindriftsutøverne, vet vi ikke hvordan mennesker som er aktive i andre samiske næringer og høsting/matauke som står overfor lignende stressfaktorer reagerer.

Forskning fra andre urfolkssamfunn viser at klimaendringer øker risikoen for angst, depresjon, rusmisbruk, samfunnsvold og vold i hjemmet; problemstillinger som allerede er til stede i det samiske samfunnet. Dette antyder hvor omfattende virkningene av klimaendringene kan bli for alle som bor i Sápmi, ikke bare reindriftsutøvere, hvis det ikke iverksettes transformativ

klimatiltak. Klimatilpasning og avbøtende tiltak må ta hensyn til mulige effekter på samisk helse og trivsel.

Ivaretagelse av samiske rettigheter og inkludering av samisk urfolkskunnskap i naturforvaltningen, herunder bevaring av reinbeite areal, bør også anses å være et helsetiltak av nasjonale myndigheter, da tap av natur også har sammenheng med nedsatt psykisk helse blant ikke-urfolk, så gjelder det nok også samer.

Ettersom Sápmi forventes å endre seg, kan også våre kulturelle tradisjoner og praksiser endre seg. Forskning presentert i kapittel fem understreker at påvirkningene på det samiske samfunnet risikerer å være brede og mangfoldige ettersom kulturell identitet, arv og stedsfølelse kommer til uttrykk i kulturlandskap. Endringer i livsgrunnlaget har direkte påvirkning på samenes fysiske helse og kulturelle velvære, som må utredes nærmere og tas med i betraktningen i styresett. Endringer i miljøforhold kan føre til forstyrrelser av næringer, kultur, matsystemer, sosiale forbindelser, helsesystemer og økonomi som kan resultere i tap av kulturell kunnskap, forstyrrelser i kunnskapsoverføring og tap av stedsbasert identitet og tilknytning. Forskning understreker også at vurderinger av denne typen tap og skader, eller de kulturelle og åndelige betydningene til økosystemer, arter og landskap enten er få, mangler eller sjelden vurderes.

I tillegg er forskning som undersøker fremtidige helseprognoser eller evaluerer effektiviteten av helsetilpasninger sjelden, og tilpasning til klimaendringer fra et helseperspektiv er underrepresentert i politikk og planlegging. Disse funnene avdekker et stort kunnskapshull og kritisk behov for et mer fokus rettet på helse og velvære i forhold til klimaendringer og endrede miljøer i Sápmi, fra et bredere perspektiv.

BILDE 16 – anbefalinger

Kritisk behov for anerkjennelse og ivaretagelse av samiske rettigheter

Klimaendringer og relaterte virkninger er en stor bekymring, og andre stressfaktorer fra for eksempel industriell utvikling og fortsatt ressursutvinning og forurensning bidrar til virkningene av et klima i endring.

Klimaendringer legger til rette for og foranlediger en massiv endring i arealbruken, og Sápmi fortsetter å være en ressursleverandør for storsamfunnet. Nye utviklingsmuligheter i Arktis og Sápmi sammen med den pågående grønne skiftet vil sannsynligvis øke konkurransen på arealbruken ytterligere og begrense mulighetene for samer til å tilpasse seg klimaendringer, og dermed begrense fleksibiliteten og mulighetene til å opprettholde tradisjonelle levesett ytterligere, har forskning funnet.

Selv om denne rapporten ikke fokuserer på samiske rettigheter i forhold til klimaendringer og relaterte konsekvenser, er vi bekymret for nåværende trender og fremtidige prognoser for endring og hvordan disse kan påvirke samene negativt og krenke rettighetene våre. Den koloniale arven tillater allerede at storsamfunnet og styringsstrukturene å veie samisk kultur og levebrød mot bredere økonomiske interesser og sektorer i beslutningstaking om arealbruk, noe som undergraver samiske rettigheter. Argumenter fra nasjonalstatene for ikke å måtte respektere og ivareta samiske rettigheter er i stadig utvikling. Vi anbefaler derfor på det sterkeste å gjennomføre en grundig vurdering av hvordan klimaendringer påvirker samiske rettigheter i hele Sápmi. Med sikte på at klimaendringers påvirkning på samisk kultur og samfunn skal anerkjennes, vurderes og adresseres på en helhetlig måte av beslutningstakere på alle nivåer.

Men, klimaendringer kan også legge byrde til andre kilder til bekymring i forhold til rettigheter, ved siden av risikoen for fortsatt landgrabbing i regi av avbøtende tiltak. Klimaendringene og dens relaterte virkninger endrer allerede hvordan og når vi bruker landet og ressursene. Dersom fremtidige endringer gjør det vanskeligere for oss å utnytte våre tradisjonelle områder, eller hvis

tilpasningspraksisen som gjennomføres resulterer i perioder hvor en bestemt del av området ikke blir brukt, kan staten da finne på å kreve at den har rett til å ekspropriere den. Som et resultat kan klimaendringer legge ytterligere press på samiske områder, kulturelle tradisjoner og beskyttelse av samiske rettigheter fra mer enn bare aspektene ved avbøtende prosjekter. Denne utviklingen og våre bekymringer gjentar det kritiske behovet for å anerkjenne og beskytte samiske rettigheter.

Både klima avbøtende tiltak og tilpasning reiser spørsmål om menneskerettigheter for det samiske folk. Det er derfor viktig at det samiske folket blir en integrert del av beslutningsprosessen fra nasjonalstatenes nasjonalt fastsatte bidrag (NDC) ned til lokal tilpasning og arealplanlegging. Vår kunnskap, erfaring og styring må bli en sentral del av en felles innsats for våre kommende generasjoner. Rettferdig anerkjennelse og bruk av urfolkskunnskapen er nøkkelen til å låse opp en mer bærekraftig tilnærming til ressursforvaltning og effektive klimatiltak.

BILDE 17 *Anbefaling*

Samisk koordinering for klima tiltak

Beskyttelse av urfolk og deres kulturer som effektive klimatiltak blir i økende grad anerkjent i internasjonale fora. Man må beholde oppmerksomheten rundt utfordringer urfolk står overfor og omsette denne oppmerksomheten til beslutninger på alle styringsnivåer for å støtte urfolk, også i en arktisk kontekst. Samiske institusjoner må fortsette å koordinere arbeidet for å rette oppmerksomheten mot samiske og arktiske utfordringer og løsninger i de globale prosessene som bl.a. FN's rammekonvensjon om klimaendringer (UNFCCC) og konvensjonen om biologisk mangfold (CBD).

De nordiske landene må også øke sin kapasitet og kunnskap om klimaendringer for å engasjere seg i utfordringene Sápmi og den arktiske regionen står overfor.

Det vil burde være naturlig for dem å samarbeide med arktiske urfolk, og det samiske folket spesielt, for å møte behovet styrking av kapasiteten.

Avslutning

For å imøtekomme de kombinerte utfordringene med klimaendringer og tap av biologisk mangfold i Sápmi, er partnerskap med samer og samisk selvbestemmelse i eierskap og forvaltning av land og naturressurser to sentrale deler i å bygge, opprettholde og styrke motstandskraften for den samiske kulturen. Retningslinjer, reguleringer og lovverk må utvikles, iverksettes, overvåkes og håndheves med full og effektiv deltakelse av det samiske representanter. En samarbeidsstrategi basert på co-design og co-produksjon av kunnskap kan bidra til å utvikle en mer helhetlig forståelse av de samfunnsmessige implikasjonene av klimaendringer i Sápmi – som er nødvendig for rettferdige klimatiltak. Dette vil kreve strukturelle, institusjonelle og lovmessige endringer i flere fora/sektorer, så vel som transformative endringer i hvordan vi ser for oss bærekraft og best bruk av land.

Mange ting som vi har lagt fram er nok allerede både erfart og kjente for mange av dere, men vi har i gjennom dette arbeidet samlet og sammenstilt forskning om klimaendringer i Arktis, forskning i Sápmi, det som folk i samiske næringer og utmarksbruk allerede har observert, vi har berørt tiltak som er iverksatt for å avbøte klimaendringer og hvordan alt dette sammen kan påvirke samiske kultur og næringer. Vi har også berørt hvordan klimaendringer påvirker helse. Vi har ikke gått i dybden på rettighetsfeltet, og vi har ikke analysert energikrisen som har oppstått, selv om det er en sak som er svært relevant innenfor dette feltet.

Rapporten er ment å fremme samtalen om hvordan klimaendringene påvirker og truer med å påvirke det samiske samfunnet. Mange spørsmål forblir ubesvarte, og enda flere har blitt reist. Vårt håp er at denne rapporten vekker interesse fra lokalsamfunn, myndigheter og akademikere for å fremme nødvendig forskning.

Jeg håper Sametinget og andre institusjoner følger opp anbefalingene vi har foreslått i rapporten. Arbeidet kommer til å være svært nyttig for oss i Samerådet i vår rolle i Urfolksplattformen under klimakonvensjonen og for våre øvrige aktiviteter. Det har vært både en artig og krevende oppgave. Takk til Sametinget for oppdraget.